

# Lärare och informationskompetens

## Från utbildningspraktik till yrkespraktik

Af Anna Lundh og Olof Sundin

---

### Abstract

*Syftet med artikeln är att skapa en förståelse för svenska 4-9-lärares upplevelser av informations-sökningsaktiviteter i utbildnings- respektive yrkespraktiken samt relationen mellan dessa praktiker. Studiens teoretiska ramverk utgörs av symbolisk interaktionism, relaterat till Patrick Wilsons begrepp kognitiv auktoritet. Det empiriska materialet utgörs av längre intervjuer med sex nytutexaminerade 4-9-lärare. Resultaten visar på informationskompetensens kontextbundenhet; de informationssökningsaktiviteter som utvecklades i utbildningspraktiken framstår inte som särskilt användbara i yrkespraktiken. Under utbildningen, där vetenskapligt grundad information värderades högt, var deltagarnas egna informationsbehov som studenter centrala, medan elevernas informationsbehov kommer i förgrunden i yrkespraktiken. Denna förändring anser lärarna sig inte ha varit förberedda på. Studiens resultat problematiserar därmed föremålet för högskolebibliotekens användarundervisning.*

---

*Anna Lundh er universitetsadjunkt ved Institutionen Biblioteks- og informationsvetenskap/Bibliotekshøgskolan vid Högskolan i Borås och Göteborgs universitet. [anna.lundh@hb.se](mailto:anna.lundh@hb.se)*

*Olof Sundin er universitetslektor ved Institutionen Biblioteks- og informationsvetenskap/Bibliotekshøgskolan vid Högskolan i Borås och Göteborgs universitet, samt Institutionen för kulturvetenskaper vid Lunds universitet. [olof.sundin@hb.se](mailto:olof.sundin@hb.se)*

### Inledning<sup>1</sup>

Sökning, kritisk värdering och användning av information utgör centrala delar av lärares yrkesutövning. De senaste årtiondena har förutsättningarna för dessa informationssökningsaktiviteter<sup>2</sup> förändrats dramatiskt, såväl för lärare och lärarstudenter som för skolelever. Användningen av informations- och kommunikationsteknik (IKT) förväntas numera vara en integrerad del i undervisningen inom utbildningsväsendets olika nivåer. Denna förändring har, i samspel med skolans alltmer elevaktiva lärande, inneburit en fokusering på lärande av att söka, kritiskt värdera och använda information i olika kontexter, med andra ord lärande av informationskompetens. Därtill har lärarutbildningen, liksom så många andra professionsanknutna utbildningar, kommit att alltmer betona vikten av en vetenskaplig grund för professionsutövning (Carlgren & Marton, 2002, s. 93).

Syftet med denna artikel är att skapa en förståelse för svenska 4-9-lärares<sup>3</sup> upplevelser av informationssökningsaktiviteter i utbildnings- respektive yrkespraktiken samt relationen mellan dessa praktiker. Artikeln bygger på en kvalitativ studie där svenska 4-9-lärare intervjuats om sina erfarenheter av sökning, kritisk värdering och användning av information under utbildningen och i yrkespraktiken. Studien erbjuder en fördjupad kunskap om samspelet mellan lärares informationssökningsaktiviteter och kontextbundna regler för dessa aktiviteter (jfr. Talja, Tuominen & Savolainen, 2005). Vissa informationssökningsaktiviteter som kan anses vara eftersträvsvärda i en

praktik kan vara mindre intressanta, eller rent av problematiska, i en annan. En sådan utgångspunkt visar på svårigheter avseende lärande av informationskompetens; är det ens möjligt att tala om generell sådan kompetens eller är den alltid inbäddad i specifika praktiker (jfr. Tuominen, Savolainen & Talja, 2005)? Denna i grunden metateoretiska fråga utgör den bakgrund mot vilken föreliggande artikel är skriven.

### **Lärares informationssökningsaktiviteter**

Lärare på olika nivåer arbetar till stor del med att förmedla information åt andra. Det medför att de inte bara söker information för sin egen skull, utan att denna aktivitet måste ses i relation till den informationssökning som görs med deras elever i åtanke. I lärares yrkesutövning är sålunda den förmedlande praktiken central. I tidigare studier av lärarstudenters och lärares informationssökningsaktiviteter fokuseras ofta just dessa aktiviteter i förhållande till lärarnas elever, alltså främst deras informationssökning för andra (se t.ex. Bransch, 2003; Johnson & O'English, 2003; Limberg, Hultgren & Jarneving, 2002; Price, 2003). Visserligen uppmärksammas lärarnas egen informationssökning, kritiska värdering och användning av information i en del av dessa studier, men utvecklingen av dessa förmågor sammankopplas då med elevernas.

I den typ av studier som refereras ovan fokuseras även relationen mellan lärare och bibliotekarier. Ofta identifieras brister hos lärarna då skolbiblioteket och dess resurser inte används i särskilt hög utsträckning. En grundtanke tycks vara att om lärarna själva utvecklar informationskompetens kan de också undervisa på ett sätt som utvecklar elevernas informationskompetens. Lucy Merchant och Mark Hepworth (2002) visar dock att detta är en förenkling, då svårigheterna inte tycks bero på lärarnas egen informationskompetens, utan på att de inte har utvecklade metoder för att kunna hantera elevernas dito. Det har också argumenterats för att en sådan didaktik kräver ett större hänsynstagande till forskningsområdet informationssökning som på senare år i allt högre utsträckning har kommit att betona hur informationssökningsaktiviteter bör förstås som inbäddade i sociala praktiker och deras kontexter (Limberg & Sundin, 2006; Sundin, kommande).

Det finns dock även tidigare studier där lärares egna informationssökningsaktiviteter fokuseras i högre

grad. I exempelvis Robertson Hörbergs (1997) och Williams och Coles (2003) studier uppmärksammas de svårigheter lärare har med att använda sig av forskningsresultat i sin yrkespraktik, bland annat för att dessa inte betraktas som direkt applicerbara i den dagliga verksamheten.

Det centrala i föreliggande studie är lärarnas egna upplevelser av sina informationssökningsaktiviteter under utbildningspraktiken och i yrkespraktiken. Vi avser inte att föreskriva hur lärarstudenter och lärare borde söka, kritiskt värdera och använda information. Inte heller fokuseras enbart lärares egna informationssökningsaktiviteter eller enbart lärares informationssökning i relation till eleverna. Tyngdpunkten ligger istället på hur informationssökningsaktiviteter upplevs i utbildnings- respektive yrkespraktiken samt relationen dessa praktiker emellan. Innan den empiriska redovisningen tar vid följer en skildring av artikelns teoretiska utgångspunkter.

### **Teoretiska utgångspunkter**

En grundläggande utgångspunkt inom den symboliska interaktionismen är ifrågasättandet av ett dualistiskt förhållande mellan individ och struktur. Människan ses i den symboliska interaktionismen som en i grunden social varelse, vars identitet skapas i socialt samspel med andra. Individen ses således inte som fri i förhållande till omgivande strukturer, men ändå förutbestämmer inte strukturerna individens handlingar. Istället betonas samspelet mellan individen och kontexten, samt att det alltid finns ett visst mått av oförutsägbarhet i individers handlande (Berg, 2003).

Föreliggande artikel tar sin utgångspunkt i en symbolisk-interaktionistisk förståelse av yrkessocialisation, företrädd av bland andra Thunborg (1999, s. 33ff) i en studie av lärande av yrkesidentiteter i hälso- och sjukvården. Yrkessocialisation är en process som påbörjas redan under utbildningstiden. För att bli en accepterad medlem i en yrkesgrupp är dock inte en genomgången formell utbildning tillräcklig. För detta krävs även en fortlöpande socialisation på själva arbetsplatsen, en socialisation som innebär en förståelse för de informella regler för handlande som finns inom yrkesgruppen (Lauvås & Handal, 2001, s. 140-146).

Yrkessocialisationsprocessen kan beskrivas genom de symbolisk-interaktionistiska begreppen *rollövertagande* och *generaliserade andre*, begrepp som härrör från George Herbert Mead (se Berg, 2003, s. 159f; Thunborg, 1999, s. 33ff). Med rollövertagande menas att individen skapar en uppfattning av sig själv genom att se sig genom den generaliserade andres ögon. Den generaliserade andre kan beskrivas som:

Det organiserade samhälle eller den sociala grupp som ger individen hans jags enhet [...] Sålunda är, t. ex., vad gäller en sådan social grupp som ett baseballag, laget den generaliserade andra såtillvida som det ingår – som en organiserad process eller social handling – i erfarenheten hos varje individuell medlem av det (Mead, 1976, s.120).

När individen alltmer börjar uppfatta sig själv som en del av gruppen innebär det att individen även börjar se på resten av världen utifrån de antaganden som finns inom gruppen.

Lärares yrkessocialisation har tidigare studerats utifrån ett mikropolitiskt perspektiv, som utvecklats utifrån den symboliska interaktionismen. Det mikropolitiska perspektivet syftar till att belysa de maktstrategier grupper och individer inom en organisation använder sig av för att driva sina intressen. Kelchtermans och Ballet (2002) beskriver i sin studie den *praxischock* nyutexaminerade lärare upplever i mötet med yrkespraktiken. För att hantera denna chock kan lärarna använda sig av olika strategier för att förhålla sig till de sociala regler för handlande som finns i yrkespraktiken. Dessa strategier kan, med Blases (1988) terminologi, beskrivas som antingen *proaktiva*, alltså sådana som syftar till förändring, eller *reaktiva*, vilka innebär ett handlande som medför att rådande förhållanden kan bestå. I vår studie är en utgångspunkt att dessa mikropolitiska strategier även kan gälla informationssökningsaktiviteter av olika slag.

I artikeln används även begreppet *kognitiv auktoritet*. Detta begrepp har inte ett symbolisk-interaktionistiskt ursprung, utan härrör från Patrick Wilson (1983). Begreppet tillför dock en dimension då samspelet mellan de individuella lärarna och de praktiker som de är delar av studeras. Wilson förklarar kognitiv auktoritet på följande vis:

All I know of the world beyond the narrow range of my own personal experience is what others have told me. It is all hearsay. But I do not count all hearsay as equally reliable. Some people know what they are talking about, others do not. Those who do are my cognitive authorities (Wilson, 1983, s. 13).

Resonemanget utgår alltså från det faktum att människan till stor del måste förlita sig på andrahandskunskaper, men också att dessa andrahandskunskaper betraktas som mer eller mindre tillförlitliga. Deltagare i sociala praktiker tilldelar såväl dokument som människor olika grader av kognitiv auktoritet och därmed understryks hur kunskapens värde förhandlas fram, snarare än att den fastställs objektivt. Wilsons sätt att använda begreppet kognitiv auktoritet har samma grundantaganden som den symboliska interaktionismen, nämligen att individers världsbild skapas genom samspel med andra. I vår studie diskuteras både vilka källor som tillskrivs kognitiv auktoritet av lärarna, men också att lärarna själva kan betraktas som kognitiva auktoriteter.

Det teoretiska ramverket som skisserats här används således i studien för att beskriva och skapa en förståelse för övergången från utbildningspraktik till yrkespraktik och dess innebörd för lärares informations-sökningsaktiviteter. Ramverket ger utrymme för att studera individer, alltså de intervjuade lärarna, samtidigt som dessa betraktas som agerande inom två olika sociala praktiker, som dock är intimt förknippade och skapar förutsättningar för lärarnas handlande.

## Metod

Som beskrivits ovan skapar individer sin uppfattning av sig själv i relation till omgivningen. Metoden som används i studien är influerad av symbolisk interaktionism på så vis att den skapar möjligheter att fånga deltagarnas beskrivningar av de sociala praktiker, studiepraktiker respektive yrkespraktiker, som de har varit och är delar av.

Semistrukturerade intervjuer har genomförts med sex stycken relativt nyutexaminerade 4-9-lärare. Kriterierna för urvalet har varit att deltagarna ska vara utbildade 4-9-lärare som maximalt arbetat fyra terminer efter avslutad utbildning. Dock undervisade samtliga lärare endast i årskurserna 6-9 vid tiden för intervjuerna. För att skapa förutsättningar för varierade

de beskrivningar av informationssökningsaktiviteter inom utbildningen och yrkespraktiken valdes lärare med olika ämneskombinationer i sin utbildning. Varje lärare intervjuades i ungefär en timme kring sin lärarutbildning, sitt yrkesliv och sina informationssökningsaktiviteter inom dessa respektive praktiker. Intervjuerna togs upp på band och transkriberades. Därefter fick varje deltagare möjlighet att läsa utskriften. I utskrifterna har personnamn fingerats och namn på geografiska platser, institutioner och dylikt har maskerats.

Av betydelse är att intervjudeltagarnas beskrivningar av studietiden givetvis färgas av den yrkespraktik som de var verksamma inom under intervjutillfället. I studien är informationssökningsaktiviteter under deltagarnas utbildning inte intressant i sig, utan just i relation till informationssökningsaktiviteter i den yrkespraktik som de är verksamma inom.

Analysen av intervjuerna har gjorts utifrån ett symbolisk-interaktionistiskt intresse för att tolka deltagarnas egna tolkningar av sina handlingar (jfr. Blumer, 1969). Därmed kommer fokus på att förstå hur de deltagande lärarna konstruerar mening med sina egna handlingar, vare sig det berör handlingar i deltagarnas utbildning eller i deras yrkesliv.

## Resultat

Lärarnas berättelser, som nedan beskrivs och analyseras, handlar övergripande om de två olika praktiker de är respektive har varit delar av, och specifikt om olika informationssökningsaktiviteter i dessa praktiker. Avsnittet är strukturerat så att studiepraktiken och informationssökningsaktiviteter i denna beskrivs först, för att sedan kontrasteras mot yrkespraktiken och informationssökningsaktiviteter i denna.

### *Informationssökningsaktiviteter i utbildningspraktiken*

I deltagarnas beskrivningar av sin utbildningstid blir bakomliggande strävanden av förvetenskapligande av den svenska lärarutbildningen påtagliga. Lärarna beskriver sin utbildning som teoretiskt inriktad, där förståelse för begrepp och teorier inom pedagogik, liksom ämneskunskaper på avancerad nivå var centrala. Intervjudeltagarna har dock många gånger svårt att se fördelar med en vetenskapligt och akademiskt inriktad utbildning. De uttrycker att de saknade kon-

taktytor mellan den utbildning de gick och den kommande yrkespraktiken, såsom i citatet nedan:

*Daniela:* Och även de här pedagogik- och metodikkurserna, de som höll i dem, de sysslade med det, de jobbade ju inte ute i skolan. De hade kanske gjort det för femton år sedan eller någonting sådant, men det, det kändes inte som om de var riktigt medvetna om egentligen hur det fungerade. [...] Utan de pratade om sina teorier och så, men sedan hur det verkligen fungerar, det går inte riktigt att översätta allt.

En återkommande kommentar i intervjuerna handlar just om uppfattningar av brist på kopplingar mellan utbildningen och ”verkligheten”. Att studera på högskola upplevdes som en separat praktik, i förhållande till yrkespraktiken. Dessutom upplevde intervjudeltagarna utbildningens olika delar som osammanhängande. Oavsett vilken typ av utbildning intervjudeltagarna har gått – ett sammanhängande läroprogram eller enskilda kurser – framträder i intervjuerna en tydlig uppdelning mellan ämnesstudierna och de lärargemensamma kurserna. På följande vis beskriver en deltagare sina ämnesstudier:

*Carl:* Annars handlade det ju nästan enbart hur mycket kunskap vi skulle besitta liksom och när man kommer upp i 60-poängsnivån i matematik så är det, då är man och räknar på sådant som är så långt bortom det man kommer att ha användning för. Och det, hela tiden handlar det om hur mycket kunskaper som vi skulle ha själva och inte hur så mycket hur man blir som... eller hur man jobbar som mattelärare.

Trots att deltagarna många gånger var kritiska mot utbildningens utformning och inriktning framgår dock att den skapade en betydelsefull grund för deras informationssökningsaktiviteter. I den akademiska kontext som utbildningen bedrevs inom premierades användningen av vetenskapligt producerat material. Studenterna socialiserades in i ett sätt att förhålla sig till och acceptera kognitiva auktoriteter, vars huvudkriterium var vetenskaplig förankring. De förväntades använda forskningsrön och vetenskapliga texter. Valet av kognitiva auktoriteter var inte enbart ett eget val under utbildningen; att acceptera vissa kognitiva auktoriteter var ett sätt att anpassa sig till utbildningens krav och på så vis skapa bättre förutsättningar för att lyckas väl med studierna:

*Intervjuare:* [...] Vad behövde man vara bra på för att klara utbildningen?

*Anneli:* Fy, nu kan jag bli riktigt lite ful tror jag. [...] Att man lär sig på vilket sätt de vill att man ska skriva ibland tror jag, det var mycket papers och så där, och om man plockade rätt saker så... och det lärde man sig ganska snabbt vad som gillades då och sen fick man väl tänka själv sen på sitt håll, så att säga. Men det klart att man utmanade dem ibland och så där, men det var nog det lättaste sättet.

Även om studenterna inte alltid ansåg att det material de använde sig av i sina studier var relevant för dem som blivande lärare valde de alltså att använda det ändå, eftersom det fanns ett sådant krav från utbildningens sida. Wilson (1983, s. 128ff) beskriver hur medlemskap i en viss grupp eller gemenskap innebär ett accepterande av gruppens gemensamma kognitiva auktoriteter. Att lära sig att fungera som student innebar alltså bland annat att lära sig att söka, kritiskt värdera och använda information på utbildningsinstitutionens villkor. I sina informationsökningsaktiviteter i utbildningspraktiken var intervjudeltagarnas strategier således reaktiva. Utvecklandet av detta förhållningssätt till sökning, kritisk värdering och användning av information tycks dock ha skett genom en subtil process, till exempel genom att studenterna under utbildningen lärde sig vilken typ av referenser som uppskattades i olika typer av skriftliga uppgifter, såsom uppsatser och hemtentamina:

*Carl:* Vi fick ju i och för sig förslag och så också på litteratur som man kunde använda sig av, det minns jag ju. Men, sedan det klart efter hand så lärde man ju sig vissa namn och så, ur det perspektivet då, som kanske vägde tyngre än andra, liksom, som var erkända. Men det var ju liksom inget krav så, det tycker jag inte att jag någonsin mötte.

Trots att högskolebibliotek användes flitigt under studierna, upplevdes inte användarundervisningen vid dessa som särskilt viktiga för utvecklandet av kunskaper gällande informationsökningsaktiviteter. En intervjudeltagare, som årligen deltog i användarundervisning på ett universitetsbibliotek, menar att ”det var då en liten utbildning i bibliotek”, alltså något som var frikopplat från själva innehållet i studierna. Intervjudeltagarna har främst minnen från korta presentationer av och rundvandring i sina

respektive högskolebibliotek, medan de främst tycks ha utvecklat kunskaper i sökning, kritisk värdering och användning av information för sina studiers skull med hjälp av exempelvis sina lärare och på grund av att utbildningens form ”tvingade” dem till att göra det.

De flesta intervjudeltagarna talar främst om de informationsökningsaktiviteter som krävdes under de delar av utbildningen som var förlagda vid högskola och universitet. Dock nämns det av någon att under den del av utbildningen som var verksamhetsförlagd fick informationsökningsaktiviteterna en annan karaktär. Här handlade det mer om att söka information som kunde användas i undervisningen och som var mer anpassad till elevernas nivåer – alltså förebådades de typer av informationsökningsaktiviteter de sedan kom att utveckla i sitt yrkesliv.

*Informationsökningsaktiviteter i yrkespraktiken*  
Den *praxischock* Kelchtermans och Ballet (2002) visar på i sin studie framgår även tydligt i föreliggande studie. De föreställningar om lärararbete som intervjudeltagarna utvecklade under utbildningstiden är inte helt överensstämmande med hur det sedan blev. Framförallt är det uppfattningen om att de främst skulle ägna sig åt renodlad undervisning som har visat sig vara felaktig. Uppgifter av mer administrativt slag samt arbete kring elevernas sociala tillvaro tar långt mer tid och kraft i anspråk än vad lärarna hade föreställt sig.

En betydande del av praxischocken utgörs faktiskt av mötet med eleverna; de nyblivna lärarna känner sig till exempel överraskade av det ansvar som de upplever att de har över elevernas utveckling. En viktig del i forandet av en yrkesidentitet tycks vara att utveckla ett förhållningssätt gentemot eleverna; eleverna kan då sägas ingå i vad Mead (1976) betecknar den generaliserade andre, som intervjudeltagarna relaterar till i utvecklingen av sina läraridentiteter.

Detta nya förhållningssätt till eleverna har även betydelse för lärarnas informationsökningsaktiviteter, som på många vis skiljer sig från dem de hade under studietiden. I utbildningspraktiken hade en stor del av deras informationsökningsaktiviteter sin grund i studieuppgifter som skulle lösas. I yrkespraktiken flyttas fokus från lärarna själva till eleverna. En lärare hade till och med svårt att tala om sina egna informationsökningsaktiviteter under intervjun och

återkom ständigt till eleverna och deras informationsaktiviteter. Vad lärarna söker är till stor del material som på ett direkt vis ska kunna fungera i undervisningen. I och med detta blir valet av källor annorlunda mot utbildningstidens. Följande citat belyser förändringar som skett sedan studietiden:

*Emil:* Ja, där känner man att man inte ligger riktigt rätt, utan man sökte ju som sagt vetenskapliga studier och på ganska hög nivå och nu ska man försöka hitta material då till eleverna, som passar dem och då blir det på en gång mycket svårare. [...] för det kör man ju ihop sig på varje gång, oj, vad ska vi nu använda för material där och jaha, nu har vi tre svaga elever där som egentligen kanske borde jobba med material från fyran, femman, oops, var ska vi nu hitta det någonstans, så det saknar man.

Under utbildningstiden fostrades intervjudeltagarna in i ett visst sätt att förhålla sig till kognitiva auktoriteter. I yrkespraktiken har ytterligare en dimension tillkommit i deras informationsaktiviteter, som framgår av citatet ovan. Genom sina positioner som lärare har det även skapats förväntningar kring att de ska fungera som kognitiva auktoriteter för sina elever. Även om inte varje enskild elev betraktar varje enskild lärare som en kognitiv auktoritet så finns ändå en sådan förväntning inbyggd i lärares yrkesroll. Lärarna behöver kunna söka och kritiskt värdera information som går att använda i undervisningen och således är anpassad till de nivåer som eleverna befinner sig på. Liksom bibliotekarier ska lärarna kunna fungera som intermediärer, som förmedlande länkar mellan kunskapsinnehåll och användare, som i det här fallet är elever. Lärarna upplever dock svårigheter med denna roll, då de inte känner sig särskilt förberedda inför den. Utbildningen ledde bland annat till ett visst förhållningssätt till egna kognitiva auktoriteter, men det tycks inte ha lämnats särskilt mycket utrymme för reflektion kring sin egen roll som kognitiv auktoritet.

En näraliggande problematik har med elevernas informationsaktiviteter, i samband med självständiga arbeten, att göra (jfr. Alexandersson & Limberg, 2004). Lärarna upplever att eleverna har ett dåligt utvecklat källkritiskt tänkande, särskilt då avseende material de finner på Internet:

*Daniela:* Det är många som är väldigt vana vid datorer och de gör mycket annat, de spelar spel och

sådant. Just det här med att sålla vad som är seriöst och vad som är något skumt, det är ju de inte alltid så bra på att särskilja. De tycker att ”Jag hittade det här på Internet, då är det väl sant”.

Hur denna problematik ska angripas och vems ansvar det är, är dock intervjudeltagarna osäkra på. En diktisk kring sökning, kritisk värdering och användning av information är inte något som lärarna reflekterat över under sin utbildning, men i yrkespraktiken uppfattas en sådan som mycket angelägen.

En annan viktig förutsättning för utvecklingen av lärares yrkesidentiteter är relationen till mer erfarna kollegor. Även dessa kan ses som en del av den generaliserade andre som de nyutbildade lärarna på något vis måste förhålla sig till. I förhållande till sina kollegor agerar de nyutbildade lärarna, med Blases (1988) terminologi, både proaktivt och reaktivt. Exempelvis beskriver en intervjudeltagare hur han fortsätter att arbeta på ett visst sätt gentemot eleverna, även om hans kollegor har en annan hållning; alltså använder han sig av en proaktiv strategi. Ett exempel på en reaktiv strategi gentemot kollegorna kan vara när en intervjudeltagare blir osäker på sin egen terminsplanering, då den skiljer sig från de mer erfarna kollegornas. Det framkommer att de mer erfarna kollegorna både ses som viktiga förebilder och som hinder för utveckling, beroende på vilka individer det är fråga om. Avseende informationsaktiviteter är dock intervjudeltagarnas strategier genomgående reaktiva. Trots att de nyutbildade lärarna har läst en akademisk utbildning, till skillnad från många av sina äldre kollegor, är de informationsaktiviteter som de utvecklade under studietiden ingenting de agerar proaktivt för att behålla. I yrkespraktiken är förhållandet till en teoretisk kunskapsbas ofta otydligt och de nytutexaminerade lärarna agerar inte för att förstärka denna relation med hjälp av sin informationsaktivitet, sin kritiska värdering av källor och sitt informationsanvändande. Intervjudeltagarna väljer istället att använda sig av en reaktiv strategi – en vetenskaplig grund eftersträvas inte aktivt:

*Anneli:* Alltså när man pluggade och så där så kände man att man hade mer tid, man var insatt i det nya i *Science* och *Nature* och hela den... Och nu tar jag mig inte tid, det är inte säkert att det är liksom yrkets fel eller så, men jag tar mig inte den tiden och åker ner på biblioteket och letar upp lik-

som vad står det i månadens... vad är de senaste rönen och så där.

Intervjudeltagarna socialiseras in i ett nytt förhållningssätt till kognitiva auktoriteter genom inträdet i yrkespraktiken. Som ovan nämnts var valet av kognitiva auktoriteter i liten utsträckning lärarnas eget under utbildningstiden. I yrkespraktiken kan det tyckas som om valet av kognitiva auktoriteter för yrkesutövningens vidkommande är av en friare karaktär. Tillförlitlighet bestäms i hög grad av lärarna själva; ett viktigt kriterium är att den information som lärarna söker ska vara direkt användbar i undervisningen på ett sätt som de sällan ser att vetenskapligt producerat material är:

*Intervjuare:* [...] det låter som om du har bytt källor lite grann nu då...

*Bodil:* Ja, det har jag ju om jag jämför med när jag skrev C-uppsatsen, det är självklart. [...] Det blir ju aldrig lika... det skulle bli väldigt knastertorr, det går ju inte. [skratt] Det är ju liksom, om man tänker, det skulle ju... jag läste *Barnens Bibel* om jag nu skulle läsa något utdrag ur något ur [ohörbart] där som... Jag skulle nog inte läsa *Bibeln* högt, men skulle jag läsa ur *Bibeln* högt skulle jag läsa *Barnens Bibel* i sjuan då till exempel. Så det klart att det ändrar sig.

Samtidigt som vetenskapligt producerat material i allt lägre grad tillskrivs kognitiv auktoritet uppfattas några av de mer erfarna kollegorna som viktiga och tillförlitliga informationskällor för de nyutbildade lärarna, vilket kan exemplifieras med följande citat:

*Fredrika:* [...] han [en lärarkollega] har jag i princip kunnat gå och fråga om allting och han ställer upp och det är liksom han gör det jättegärna, han säger ”ja ta mina pärmar och kopiera” och så. Så där, hade inte han funnits så hade det varit riktigt tungt. Men han har ju gjort... jag kan ju ta jättemycket material från honom, så det, där har jag fått hjälp.

För lärarnas informationssökningsaktiviteter, som till stor del har sin grund i frågor relaterade till kontakten med eleverna, spelar de mer erfarna kollegorna en stor roll som informationsförmedlare; de tillhandahåller både konkreta råd och material som på ett direkt vis kan användas i undervisningen.

## Avslutande kommentarer

Sammanfattningsvis kan intervjudeltagarnas upplevelser av sin övergång från utbildnings- till yrkespraktik och dess innebörder avseende informationssökningsaktiviteter schematiskt framställas enligt Figur 1.

	<i>Utbildningspraktik</i>	<i>Yrkespraktik</i>
<i>Informationsbehov i fokus</i>	De egna	Elevernas
<i>Tillskrivande av kognitiv auktoritet</i>	Vetenskapligt producerat material	Kollegor Lärarna själva – av eleverna
<i>Strategier i förhållande till informationssökningsaktiviteter</i>	Reaktiva	Reaktiva
<i>Relevans avgörs av</i>	Användbarhet i utbildningen	Användbarhet i undervisningen

*Figur 1. Schematisk sammanfattning av informationssökningsaktivitetens förutsättningar i de två praktikerna.*

I studien av lärares upplevelser av sina informationssökningsaktiviteter i utbildningspraktik respektive yrkespraktik framgår att de två olika sociala praktiker skapar tämligen olika förutsättningar. Den uppsättning formella och informella regler för sökning, kritisk värdering och användning av information som lärarna möter i yrkespraktiken framstår ofta som stående i motsatsförhållande till dem som förespråkades under utbildningen. Genom övergången från studiepraktik till yrkespraktik förändras grunden för lärarnas informationsbehov; i yrkespraktiken är det elevernas informationsbehov som, så att säga, skapar lärarnas. Eleverna kan sägas utgöra en del av den praxischock som lärarna beskriver att de upplever i mötet med yrkespraktiken.

Utifrån Wilsons (1983) begrepp kognitiv auktoritet illustreras att lärarnas bedömning av relevans hänger samman med den sociala praktik de är verksamma inom. Studien visar att lärarna anpassar sig efter de traditioner som finns inom respektive praktik, alltså agerar reaktivt, när det gäller sina informationssökningsaktiviteter. Motsättningen mellan studiepraktiken och yrkespraktiken kan ofta få karaktären av en motsättning mellan ett teoretiskt och ett praktiskt förhållningssätt, där teorin framstår som kontextberoende och generaliserande, medan de kunskaper

som förvärvas i yrkespraktiken upplevs som konkreta och mer användbara (jfr. Lauvås & Handal, 2001, s. 140-146). Vad och vem som tillskrivs kognitiv auktoritet beror på kontexten: i utbildningspraktiken premieras användningen av vetenskapligt producerat material som bedöms efter vetenskapliga kriterier, i yrkespraktiken är det framförallt den direkta användbarheten i undervisningen som är betydelsefull. Därför betraktas mer erfarna kollegor som kognitiva auktoriteter, medan vetenskapligt material inte längre används på samma sätt, då det inte är direkt applicerbart i undervisningen.

I Figur 1 framgår således att lärarna upplever sina informationssökningsaktiviteter olika beroende på vilken social praktik de är verksamma inom. En del av de strategier som var användbara under studietiden framstår inte som värdefulla att behålla i yrkespraktiken, där istället nya informationssökningsaktiviteter utvecklas. Under utbildningen tycks lärarna ha utvecklat en informationskompetens för egen del, men under utbildningen läggs inte särskilt stor vikt vid de blivande lärarnas förhållningssätt till sina elevers informationssökningsaktiviteter, och därmed inte heller deras lärande av informationskompetens (jfr. Merchant & Hepworth, 2002). I vår studie framkommer att lärarna upplever sig vara dåligt rustade för att hantera didaktik kring sökning, kritisk värdering och användning av information. Detta resultat kan relateras till tidigare forskning som visat på en diskrepans mellan innehållet i pedagogers undervisning för informationskompetens och de kriterier som används för att utvärdera studenternas lärande av förmågor relaterade till informationskompetens (Limberg & Folkesson, 2006).

Att informationskompetens skulle vara en generell färdighet, som är direkt överförbar från en social praktik till en annan, motsägs genom studiens resultat. Vad som framgår med tydlighet är snarare informationskompetensens kontextbundenhet (jfr. Tuominen, Savolainen & Talja, 2005). Utifrån studien kan det därför identifieras en problematik som exempelvis berör användarundervisning som syftar till att utveckla informationskompetens hos studenter på utbildningar som anknyter till professionella praxisfält, såsom lärarutbildningar. De typer av informationssökningsaktiviteter som utvecklas i en utbildningspraktik behöver inte fungera särskilt väl i en kommande yrkespraktik. Genom att betrakta informationskompetens som en uppsättning generella

färdigheter, oavsett den sociala praktik som användaren är en del av, förbises därmed denna problematik. I lärarnas berättelser om utveckling av informationskompetens i både utbildningspraktik och yrkespraktik framstår det som om högskolebibliotekens användarundervisning skulle kunna få en än mer betydelsefull roll. Detta genom att den även fokuserar på studenternas kommande yrkespraktik, som kräver både ett didaktiskt förhållningssätt gällande elevers informationssökningsaktiviteter och en informationsförmedlande roll. Bibliotekarien har här en potential att utgöra ett stöd i relationen mellan utbildning och yrkesliv avseende lärande av informationskompetens, förutsatt en förståelse för informationskompetensens kontextbundna karaktär. Denna förståelse skulle till exempel kunna innebära en uppfattning om hur kritisk värdering av källor måste göras i relation till de normer som gäller för olika praktiker och deras kontexter (jfr. Sundin, kommande).

Den informationskompetensens kontextbundenhet som diskuteras i föreliggande artikel har kunnat synliggöras genom användningen av ett teoretiskt ramverk som utgörs av den symboliska interaktionismens begrepp i kombination med Wilsons (1983) begrepp kognitiv auktoritet. Genom dessa teoretiska utgångspunkter fokuseras enskilda individer i samspel med sociala praktiker. Förståelsen för lärarnas informationssökningsaktiviteter kan sålunda fördjupas genom att inte fokusera på dessa såsom isolerade handlingar, utan sedda som delar av den praktik i vilken informationssökningsaktiviteterna utgör en del.

## Noter

1. Denna artikel är skriven inom ramen för forskningsprogrammet Bibliotek, IKT och lärande (BIKT) och dess forskningsprojektet "IKT i övergången från utbildnings- till yrkespraktik", vilket är finansierat av KK-stiftelsen och dess forskningsprogram LearnIT. Därutöver är artikeln en publikation från Linneaus Centre for Research on Learning, Interaction and Mediated Communication in Contemporary Society (LinCS). Artikeln bygger på Anna Lundhs magisteruppsats Informationssökning och lärare: en studie av 4-9-lärare i övergången från utbildning till yrkespraktik från 2005. I vidareutvecklandet av uppsatsen till en artikel vill författarna tacka de anonyma granskarna för deras värdefulla synpunkter.



2. Informationssökning ges i föreliggande artikel en vid definition som inkluderar både datorbaserad informationssökning och mer indirekta former av informationssökning (jfr. Wilson, 1999). Med informationssökningsaktiviteter avses, utöver informationssökning, även kritisk värdering och olika former av användning av information.
- 3 Innan den förnyade svenska lärarutbildningen infördes 2001 utbildades svenska grundskollärare antingen för att undervisa i årskurserna 1-7 (cirka 7-13 år) eller 4-9 (cirka 10-15 år).

## Referenser

- Alexandersson, M & Limberg, L (2004). *Textflytt och söklump: informationssökning via skolbibliotek*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling; Stockholm: Liber. (Forskning i fokus; 18).
- Berg, L-E (2003). Den sociala människan: om den symboliska interaktionismen. I: P Månsson (Red.). *Moderna samhällsteorier: traditioner, riktningar, teoretiker*. (6. rev. uppl.) (s. 151-184). Stockholm: Prisma.
- Blase, J J (1988). The everyday political perspective of teachers: vulnerability and conservatism. *Qualitative studies in education*, 1 (2), 125-142.
- Blumer, H (1969). *Symbolic interactionism: perspective and method*. Berkeley: University of California Press.
- Bransch, J L (2003). Teaching, learning and information literacy: developing an understanding of pre-service teacher's knowledge. *Behavioral and Social Sciences Librarian*, 22 (1), 33-46.
- Carlgren, I & Marton, F (2002). *Lärare av i morgon*. Stockholm: Lärarförbundet.
- Johnson, C M & O'English, L (2003). Information literacy in pre-service teacher education: an annotated bibliography. *Behavioral and Social Sciences Librarian*, 22 (1), 129-139.
- Kelchtermans, G & Ballet, K (2002). The micropolitics of teacher induction: a narrative-biographical study on teacher socialisation. *Teaching and Teacher Education*, 18 (1), 105-120.
- Lauvås, P & Handal, G (2001). *Handledning och praktisk yrkest teori*. (2. uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Limberg, L & Folkesson, L (2006). *Undervisning i informationssökning: slutrapport från projektet Informationssökning, didaktik och lärande (IDOL)*. Borås: Valfrid. (Skrifter från Valfrid, 31).
- Limberg, L, Hultgren, F & Jarneving, B (2002). *Informationssökning och lärande: en forskningsöversikt*. Stockholm: Liber. (Skolverkets monografiserie).
- Limberg, L & Sundin, O (2006). Teaching information seeking: relating information literacy education to theories of information behaviour. *Information Research*, 12 (1), paper 280. Lokaliserad 20.10.2006 på WWW: <http://InformationR.net/ir/12-1/paper280.html>
- Lundh, A (2005). *Informationssökning och lärare: En studie av 4-9-lärare i övergången från utbildning till yrkespraktik*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2005:33).
- Mead, G H (1976). *Medvetandet, jaget och samhället: från socialbehavioristisk ståndpunkt*. Uppsala: Argos.
- Merchant, L & Hepworth, M (2002). Information literacy of teachers and pupils in secondary schools. *Journal of Librarianship and Information Science*, 34 (2), 81-90.
- Price, G (2003). The role of information literacy in the professional development of beginning teachers. *Education Libraries Journal*. 46 (3), 24-26.
- Robertson Hörberg, C (1997). *Lärares kunskapsutnyttjande i praktiken: ett personligt och kontextuellt perspektiv på vardagskunskap och forskning*. Linköping: Universitetet. (Linköping studies in education and psychology, 53). Diss. Linköpings universitet.
- Sundin, O (Kommande). Negotiations on information seeking expertise: a study of web-based tutorials for information literacy. *Journal of Documentation*.

Talja, S; Tuominen, K & Savolainen, R (2005). 'Isms' in information science: constructivism, collectivism and constructionism. *Journal of Documentation*, 61 (1), 79-101.

Thunborg, C (1999). *Lärande av yrkesidentiteter: en studie av läkare, sjuksköterskor och undersköterskor*. Linköping: Universitetet. (Linköping studies in education and psychology, 64). Diss. Linköpings universitet.

Tuominen, K; Savolainen, R & Talja, S (2005). Information literacy as a socio-technical practice. *Library Quarterly*, 75 (3), 329-345.

Williams, D & Coles, L (2003). *The use of research by teachers: information literacy, access and attitudes*. Lokaliserad 28.6.2006 på WWW, på The Robert Gordon University, Department of Information Management: <http://www.rgu.ac.uk/files/ACF2B02.pdf>

Wilson, P (1983). *Second hand knowledge: an inquiry into cognitive authority*. Westport, Conn.: Greenwood. (Contributions in Librarianship and Information Science; 44).

Wilson, T D (1999). Models in Information Behaviour Research. *Journal of Documentation* 55 (3), 249-270.